

Údaje shromážděné mezinárodní organizací na ochranu ptáků a jejich prostředí BirdLife International v 38 zemích našeho kontinentu potvrdily, že v mnoha oblastech uvedená činnost narůstá. Zahrnuje nejen odstřel a odchyt opeřenců mimo úředně stanovenou loveckou sezonu, sbírání vajec, vybírání mláďat a hubení dospělců chráněných druhů, ale také ilegální obchodování s živými nebo i mrtvými ptáky odebranými z přírody v rozporu se zákonem. V poslední době je na viditelném vzestupu vysoce nebezpečné kladení otrávených návnad a již uváděné hromadné zabíjení protahujících ptáků. V uplynulém desetiletí otrávilí jen ve Španělsku více než 3 200 orlů a supů, včetně 114 jedinců endemického orla iberského (*Aquila adalberti*). Pytlačení se týká více než 80 ptáčích druhů a poddruhů zařazených do přílohy I zmiňované směrnice EU o ptáčích: členské státy přitom musejí pro přežití těchto taxonů podniknout účinná opatření na ochranu jejich stanovišť.

Ani Česká republika není výjimkou

Nejvýznamnějším nepovoleným způsobem zabíjení ptáků v České republice zůstává trávení, ať už záměrné nebo náhodné – zapříčiněné návnadami určenými pro jiné živočichy. Ročně je např. hlášeno až 10 otrávených orlů mořských (*Haliaeetus albicilla*). Oběti travičů se stali také dva orli skalní (*A. chrysaetos*) vypuštění do volné přírody během repatričního projektu Návrat orla skalního do ČR. Rok co rok je u nás podle České společnosti ornitologické zaznamenáno několik desítek případů nezákonného trávení ptáků. Nicméně protože kladení otrávených návnad pochopitelně probíhá utajeně a ve většině případů se o něm nikdo nedozví, odha-

dujeme, že ročně bývá v ČR usmrceno nejméně 1 000 opeřenců včetně zvláště chráněných druhů.

I když je trávení volně žijících živočichů v ČR hned několikánásobným trestným činem a může ohrozit i lidské zdraví, zatím pachatel nikdy nebyl dopaden. Ačkoli od ledna 2010 platí v naší zemi zákaz držení karbofuranu (ten se na zabíjení ptáků téměř výlučně používá) nad určité množství, traviči disponují nemalými zásobami. Přitom na jednu návnadu postačuje pouhých několik kapek neředěného roztoku. Můžeme se dokonce setkat s navrtanými vejci s otvorem zakápnutým voskem po aplikaci jedu. Vysoce kontaktní a rychle působící karbofuran napadá nervovou soustavu a způsobuje celkové ochabnutí svalstva včetně dýchacích svalů – otrávení ptáci se udusí za plného vědomí. Na otravu člověka stačí čtvrtina kávové lžičky.

Ministerstvo životního prostředí se snaží v poslední době popsaný neradostný stav zlepšit ve spolupráci s Českou inspekcí životního prostředí, Policejním prezidiem ČR, Ministerstvem zemědělství a nevládními organizacemi.

Co dělat?

Přestože cílem konference bylo zejména upozornit celoevropskou veřejnost a politiky na rozsah zmiňovaného často přehlíženého problému, zkušenosti z některých zemí dokládají, že je možné nepovolené zabíjení ptáků omezit. Jako nejúčinnější se ukazuje důsledné prosazování práva kombinované se vzděláváním široké veřejnosti a cílových skupin obyvatelstva, jako jsou lovci, zemědělci, chovatelé a děti i mládež.

Případ českého sokolníka odsouzeného za vybraní mláďete orla skalního ve slovenském národním parku Malá Fatra v r. 2001,

je znám veřejnosti i v ČR. Messinskou nížinou mezi Sicílií a Kalabrií na italské pevnině protahuje na podzim a na jaře 275 tisíc ptáků, využívajících k plachtění příhodných vzdušných proudů. Ještě v r. 1985 zde místní lidé postříleli na dva tisíce včelojedů lesních (*Pernis apivorus*). V důsledku dlouhodobé osvětové kampaně se podařilo snížit počet zabitých včelojedů „jen“ na 200. Ještě předtím ovšem vybuchla v sídle italské organizace na ochranu ptáků bomba.

Určitým zklamáním bylo stanovisko Evropské komise, která ponechává zcela na členských státech EU prosazování směrnice o ptáčích, s výjimkou vymezení lokalit soustavy Natura 2000 a následné péče o ně. Zatímco nevyhlášení určité lokality soustavy Natura 2000 může pro členský stát znamenat drastické přískrcení dotací z rozpočtu EU, nebo v krajním případě rozhodnutí Evropského soudního dvora se všemi následky včetně nemalých pokut, pokračující nepovolené zabíjení opeřenců Evropská komise přehlídí.

Doporučení obsažená v Larnacké deklaraci byla předložena Stálému výboru Bernské úmluvy, který se sešel na konci listopadu 2011 ve francouzském Štrasburku. Výbor doporučení obsahující řadu konkrétních kroků, jak zmiňovaný problém alespoň částečně omezit, přijal. Protože závazky Bernské úmluvy na sebe převzaly všechny evropské země s výjimkou Běloruska, Ruské federace a San Marina (nepočítáme Vatikán), zvyšuje se tak šance, že státní správa jednotlivých zemí bude nepovolené zabíjení ptáků důsledně řešit.

Radek Mikuláš

RECENZE

Martin Košťák, Martin Mazuch (editoři): Putování naším pravěkem

Knihy popularizující geologii a paleontologii mají v české literatuře dlouhou tradici. Bez její zevrubné znalosti těžko pochopíme, proč např. opakovaně vycházejí geologické průvodce zesnulého Iva Chlupáče, nebo se dalších vydání dočkala jeho Geologická minulost České republiky, ačkoli jsou to knihy z dnešního pohledu skromné, převážně s černobílými ilustracemi, psané spíše vědeckým než obecně sdíleným jazykem. Stejně tak by asi zahraniční recenzent stanul v podivu nad publikací Oldřicha Fejfařa Zaniklá sláva savců, která se důkladností zpracování a zejména úrovní obrazových rekonstrukcí přinejmenším vyrovná špičkovým titulům vydaným v angličtině, a tedy určeným pro mnohonásobně širší čtenářskou veřejnost. Chlupáčovy knihy navazují mimo jiné na tradici geologických průvodců Bedřicha Boučka z poloviny 20. stol. a Filipa Počty z konce 19. stol.; dílo O. Fejfařa zase

svým pojetím odkazuje např. ke „kultovní“ knize Josefa Augusty a Zdeňka Buriana Hlubinami pravěku, která vyšla poprvé v r. 1956.

Žijeme však v době, kdy ani úctyhodná tradice a stopadesátiletá kontinuita nezaručují přízeň dalších generací. Čtenář textů B. Boučka a I. Chlupáče byl pohlcen a uchvácen seznamy fauny z jednotlivých paleontologických nalezišť či perokresbami důmyslných geologických profilů a trojrozměrné rekonstrukce geologické stavby českých krajin. Měl v úmyslu popsaná místa sám propátrat a knihy byly jen vzrušující přípravou na vlastní akci. Spoléhat na podobný efekt také do budoucna by však nebylo rozumné. Publikace plná barevných fotografií, elegantních rekonstrukcí a čtivého textu o vybraných typických obdobích, lokalitách a zkamenělinách má dnes větší šanci zaujmout zejména mladou generaci.

Právě takovou je recenzované vydání Putování naším pravěkem editorů Martina Košťáka a Martina Mazucha. Oba patří k mladší, nebo již střední generaci českých paleobiologů a oba mají největší zásluhu na vybudování důstojné muzejní expozice Přírodovědecké fakulty UK v Praze – Chlupáčova muzea historie Země. Během mnohaletého vzniku expozice získali reprezentativní sbírku českých zkamenělin ze všech geologických období a pomohli vytvořit atraktivní obrazové rekonstrukce, jejichž autorem je Petr Modlitba a v menší míře Jiří Svoboda. Částečně pro účely muzea vznikly také stratigrafické tabulky a přehledné geologické mapy. Tento materiál posloužil jako výtečný základ knihy. Bylo však třeba sepsat krátké výstižné texty o jednotlivých geologických útvarech – jaké organismy tehdy žily, jak vypadal tehdejší svět geograficky, jaké bylo klima a jaké případné výjimečné události se staly. Této části se ujalo 12 odborníků na daná období geologické historie, působících na Přírodovědecké fakultě UK v Praze (a dva výše uvedení autoři rekonstrukcí organismů v jejich přírodním prostředí). Na jednotlivých specialistech také bylo vybrat reprezentativní lokality (jednu až čtyři ke každému geologickému útvaru, celkem 35 lokalit, vesměs vhodných k exkurzi a často také ke sběru zkamenělin).

Celkově lze říci, že kniha je skvělá. Pečlivě vybrané a přitom často nepřilíš „okoukané“ zkameněliny v barevném provedení (které dává zcela jinou představu o nálezu než dosud jinde převládající fotografie v šedé škále, před jejichž pořízením byly objekty navíc běleny chloridem amonným), moderní rekonstrukce využívající doslova těch nejnovějších poznatků (některé ani odborná veřejnost ještě dostatečně nezná), přehledné tabulky a mapy, čtivý text, vzorné typografické provedení a kvalitní tisk. Kapitoly jsou pojetím i stylem vyvážené; je vidět úsilí editorů i talent jednotlivých autorů podat informace tak, aby jim bylo možno porozumět.

Profesionálního paleobiologa zřejmě nejvíc potěší kapitoly, jež přinášejí nejnovější poznatky, často přístupné zatím jen v předběžných odborných zprávách. Týká se to hlavně křídy, kambria, paleogenu, triasu a prekambria. Není však vinou autorů ostatních kapitol, že právě v jejich oboru nebyly učiněny v poslední době žádné objevy atraktivní pro veřejnost.

Výhrady a kritické poznámky lze mít také. Rozpaky budí samotný název, konkrétně použití slova pravěk. Na jednu stranu odkazuje ke slavné publikaci Hlubina mi pravěku (viz výše); na druhé straně se slovo pravěk dnes používá daleko častěji jako odborný archeologický termín označující určité vývojové stadium lidské společnosti, než jako ekvivalent slova dávnověk. Věcných chyb je velmi málo, některé jsou však velmi nápadné: např. popis na str. 16, kde je rozsáhlý komplex svatojanského kláštera označen jako kostelík

1 Rekonstrukce uhelného močálu v miocénu severozápadních Čech na obraze Petra Modlitby

sv. Jana Křtitele (který na fotografii není vidět vůbec). Protestoval bych i proti výběru fotografie, protože ani v náznaku neukazuje kvartérní profil či jeho polohu v terénu. V Dětaně (str. 41) se nacházejí výlitky hnízd soliterních včel a nikoli zemních vos. Obrázek na str. 112 dole (stopa z lokality Velká Střelná) nepatří geograficky ani prostředím vzniku k lokalitě označené jako Karviná a okolí – pochází

z téměř 70 km vzdálených Oderských vrchů. Některá lokalita tzv. kulmské facie, která tvoří dost velkou část severní Moravy a Slezska (a z níž pochází i zmíněná stopa), nicméně měla být uvedena – to je moje hlavní výhrada k výběru lokalit. Dvě stránky navíc by kniha ještě snesla, nebo by se daly ušetřit jinde. Jinak si editoři a autoři podle mého mínění poradili s výběrem (nutně redukcí) výborně.

Nevím, zdali je zde dost zdůrazněna pro laika důležitá informace, že jde o dílo (téměř výhradně) paleobiologů a že kdyby „český pravěk“ (tak, jak je vymezen) popisovali např. mineralogové, psali by spíše o sražených zlatonosných rud v hlubinách Země nebo o sopečné činnosti, z níž povstaly lávy s achátovými a ametystovými geodami. V tom však mineralogům nikdo nebrání, a koneckonců podobné publikace již v minulosti vyšly také, např. *Planeta Země* autora Petra Jakeše (Mladá Fronta, 1984).

Stručně řečeno, recenzovaná kniha přináší mnoho nového a jen málo poznatků v ní podaných utrpělo jistou újmu stručností a obecnou přístupností stylu. Jsem přesvědčen, že se zařadí do skvělého fondu původních českých svazků o geologické historii Země a že se bude číst i po letech. A také si myslím, že budoucí autoři budou v tomto díle rádi pokračovat.

**Granit, Praha 2011, 192 str.
Doporučená cena 459 Kč**

Vladimír Vonka

RECENZE

Jan Konvalinka, Ladislav Machala: Viry pro 21. století

Jan Konvalinka a Ladislav Machala předkládají čtenářské obci mimořádně zdařilé dílo, které zaujme a poučí. Věnovali je virologii, jež tvoří hlavní náplň jejich profesionálního života, v prvním případě pracovníka základního výzkumu, v druhém lékaře specializovaného na infekční choroby. Knížka pojednává o virologii jako celku, ale podrobnosti prezentují autoři jen u několika virových čeledí. Budiž řečeno, že vesměs jde o ty, které patří mezi nejvýznamnější a nejvíce vzrušující v současné virologii. Velkým kladem je, že autoři kvalifikovaně popisují jak biologii virů, tak nemoci, které vyvolávají, a to v celé jejich variabilitě. To ocení hlavně laické čtenářstvo.

Stručný úvod dovedně navozuje atmosféru toho, co čtenáře čeká; další text je rozdělen do 9 kapitol. První popisuje variolu, černé neštovice, a jejich vymýcení (eradikaci), které představuje jeden z největších úspěchů medicíny všech dob. Čtenář se seznámí s historií nemoci, jež v minulosti zahubila miliony lidí, průlomem, který znamenalo zavedení preventivního

očkování E. Jennerem, a posléze její úplnou likvidaci globální vakcinační akcí ve 2. polovině 20. stol.

Druhá kapitola se věnuje poliomyelitidě, dětské obrně. Lze se poučit o historii nemoci, o katastrofických změnách v její epidemiologii, které paradoxně vyvolalo zvýšení hygieny rozvíjejících se průmyslových společností, o první izolaci virů poliomyelitidy, jejich biologii a imunologii, a posléze o úspěšném boji s touto zákeřnou nemocí. V něm se nejprve použily inaktivované vakcíny a následně daleko účinnější a levnější živá očkovací látka, která umožnila eradikaci nemoci téměř ve všech rozvinutých zemích. Je jen zdánlivým paradoxem, že se právě tyto země v nedávné minulosti vrátily k inaktivované vakcíně, která je prostá sice malých, ale přece jen nezanedbatelných rizik spojených s užitím živých oslabených virů. Očkování živou očkovací látkou se přesunulo do rozvojových zemí, v nichž polioviry představovaly v minulosti ve srovnání se zeměmi Evropy a Severní Ameriky mnohem menší problém. Cíle stanoveného

Světovou zdravotnickou organizací, celosvětové eradikace dětské obrny, se prozatím nepodařilo dosáhnout.

Třetí kapitola pojednává o syndromu AIDS a je nejobsáhlejší, nejnáročnější a asi nejskvělejší napsaná. Není také divu. Vždyť právě ve studiu této nemoci a jejího původce jsou autoři vyhlášenými odborníky. Popisují dramatické okolnosti vzniku epidemie AIDS, identifikaci jejího původce, viru HIV, jeho biologii a na jejím poznání založenou chemoterapii nemoci; na ni se zaměřila zvláštní pozornost. Zabývají se také možnostmi vývoje preventivní a terapeutické vakcíny a rozebírají důvody, proč snahy o vývoj účinných očkovacích látek selhávají.

V pořadí čtvrtá kapitola patří nemoci označované jako SARS (těžký akutní respirační syndrom), která na sebe upoutala pozornost lékařské i laické veřejnosti teprve v minulém desetiletí. Autoři podávají základní informace o vzniku epidemie, o rozpoznání původce a jeho zdroje, kterým nejspíš byly cibetky, hodnotí úspěšné zastavení rozvíjející se pandemie protiepidemickými opatřeními i nalezení vhodných chemoterapeutik, která, kdyby byla k dispozici v době epidemie, zachránila by desítky lidských životů.

V knize dále nemůže chybět chřipka (kapitola pátá), kterou autoři vtipně označili jako infekční evergreen. Široká veřejnost určitě ocení informace o přirozené historii této nemoci, jež ze všech infekčních chorob napáchala lidstvu v průběhu